

УДК 338.43

DOI: 10.31359/2312-3427-2018-3-25

Г.П. Пасемко, д-р наук держ. управління, професор

Л.Г. Бага, канд. екон. наук, доцент

С.В. Довгаль, канд. екон. наук, доцент

А.С. Момот, аспірант

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ВИРОБНИЧИЙ ПОТЕНЦІАЛИ АПК

В статті проведено системний аналіз категорій «потенціал», «економічний потенціал». Дано характеристику цих економічних понять з точки зору різних науковців та наукових шкіл. Розкрито специфіку умов використання потенціалу в сільському господарстві за умови ринкової господарської системи. Проведено класифікацію факторів розвитку та умов використання потенціалу. Сформовано узагальнення трактування цих понять в сфері сучасного АПК.

Ключові слова: *потенціал, економічний потенціал, виробничий потенціал, внутрішні фактори впливу, зовнішні фактори впливу, матеріальні носії економічного потенціалу, нематеріальні носії економічного потенціалу.*

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки одним із першочергових завдань функціонування підприємств стає формування й оцінка поточних та перспективних можливостей його розвитку. Саме потенціал стає головним фактором отримання прибутків та формування стратегії розвитку підприємства. Враховуючи, що сучасні реалії значно розширили саме поняття потенціалу, включивши до нього, поряд за матеріальними факторами, не матеріальні, такі як інформація, підприємницькі здібності, кадровий потенціал, технологій і. д., вивчення питань використання потенціалу стає все більш важливим для формування економічного світогляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями щодо визначення економічного потенціалу підприємства займалося і займаються багато вітчизняних та зарубіжних вчених – економістів, серед яких: В.Н. Авдєєнко, І. Ансофф, О.В. Ареф'єва, В.М. Архіпов, І.Р. Бузько, А.Е. Воронкова, Є.В. Лапін, Р.В. Марушков, І.П. Отенко, Н.М. Побережна, Є.В. Попов, О.В. Ульяновченко, О.С. Федонін, М.І. Чухрай, Д.К. Шевченко

та ін. Але, незважаючи на існування значної кількості наукових досліджень, слід зазначити, що і досі економічна наука не має єдиного цілісного підходу до визначення такого поняття як «потенціал» та його складових елементів. Тобто, і сталого розуміння сутності економічного, а з ним і виробничого, потенціалу сучасні дослідники не надають, що й спонукало авторів до написання даної статті..

Формулювання цілей статті. Метою публікації є розгляд теоретичних аспектів визначення сутності категорій потенціалу та економічного потенціалу в аграрному секторі економіки.

Виклад основного матеріалу досліджень. Для сучасної економічної науки термін «потенціал» є запозиченим із системи природознавчих наук, зокрема, фізики, яка розглядає його, як певну кількість енергії, яку накопичила система і яку вона спроможна реалізувати в роботі. Будь-яке наукове дослідження передбачає достатньо чітке визначення сутності об'єкту наукового пошуку. Не виключенням тут є намагання зрозуміти напрямки зростання та пошук шляхів підвищення використання виробничого потенціалу агропромислового комплексу. Але спершу потрібно зрозуміти що являє собою потенціал, як такий.

Звернімося до енциклопедичних та тлумачних словників. Так, словник Брокгауза – Ефрона видання 1907 року, визначає «потенціал» або «потенцію», як чисту здатність (можливість), або приховану силу[1]. Також, з класичної точки зору, за С.І. Ожеговим, «потенціал» це: 1. величина, що характеризує силове поле в даній точці (спкц.); 2. ступінь потужності в будь-якому відношенні, сукупність засобів, необхідних для будь-чого (книжкове); 3. військовий потенціал (ресурси для ведення війни); 4. промисловий потенціал країни. [2]. Розширене трактування терміну надають сучасні академічні та енциклопедичні видання. Скажімо, економічна енциклопедія за редакцією С.В. Мочерного розглядає «потенціал» як: 1. як джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути використані для рішення будь – яких задач, досягнення певної мети; 3. як можливості окремої людини, суспільства, держави в певній області [3, С. 616]. Отже, в першу чергу, класики розглядають потенціал, як можливість, здатність будь-якого об'єкту до змін, розвитку, досягнення цілей.

Розглядаючи зміни в визначенні поняття «потенціал, відмітимо, що скажімо у ХХ-го сторіччі, економісти були схильні до того, аби розглядати потенціал, як певну властивість тих, чи інших ресурсів (Вейц В., Воблій Г.К.), а на початок ХХІ вчені стали більш прихильні до суто ресурсного його трактування (Анчишкін А.І., Леонтєв В., Самуельсон П.,

Й. Шумпетер.). На наш погляд, зміни в трактуванні все більш пов'язані з змінами специфіки суспільного виробництва [4, 5].

Трактуваннях поняття «потенціал» з економічної точки зору, за дослідженнями Богацької Н., доводять, що основним критерієм та невід'ємною, в чомусь, фундаментальною, основою «потенціалу» є ресурси, або їх система, сукупність, комбінація. Тут наша думка співпадає із судженням автора, але важко погодитися із міркуванням Богацької Н. стосовно намагань дослідників дати характеристику сутності поняття «потенціал», як економічної категорії[6]. Ми все ж таки вважаємо, що будь яка економічна категорія являє собою сукупність відповідних виробничих відносин, і в цьому сенсі найбільш наближеною до цього розуміння є визначення сутності «потенціалу», надане Сіваєвим Б. [7].

Варто відмітити, що в даний момент немає одностайності серед економістів щодо визначення категорії «потенціал» як узагальнюючого поняття, відбувається підміна поняття «потенціал» його окремими видами, коли аналіз переходить із загальнотеоретичної сфери в сферу прикладних розрахунків. На сьогодні саме «ресурсна» концепція є базовою у розвитку уявлень про те, що являє собою поняття «потенціал» з точки зору економіки. Не принижуючи значущість цієї концепції, вважаємо за необхідне відмітити при цьому, що вона більш пристосована до розробки конкретних методик обчислення економічного потенціалу, ніж до виявлення його сутності, як категорії економічної науки[5-7].

Виходячи з приведеного вище, означимо, що категорія «економічний потенціал» являє собою сукупність виробничих відносин, що базуються на тій, чи іншій формі власності на засоби виробництва. При цьому, потенціал, як такий, потенціал у своєму найбільш узагальненому вигляді, нами розглядається, як здатність будь-якого суспільного чи природного явища до існування та розвитку. *В цьому сенсі, «економічний потенціал» ми пропонуємо розглядати як певну властивість економіки, її здатність до самовідтворення та росту, тобто, економічний потенціал – це, перш за все, сукупність виробничих відносин, що впливають на здатність економічних ресурсів забезпечувати розширене відтворення суспільного продукту на певному рівні.*

Зважаючи на існуючу в економічній літературі класифікацію економічних ресурсів, носіями економічного потенціалу, як певної властивості економіки, будуть матеріальні, нематеріальні та фінансові економічні ресурси. До матеріальних носіїв економічного потенціалу нами віднесено технічні засоби виробництва, засоби виробництва природного походження та сировину. Нематеріальними носіями є робоча сила,

технології виробництва, організаційна побудова та організаційна культура, підприємницька ініціатива тощо. До фінансових віднесемо, перш за все, власні обігові кошти, кредитний ресурс, цінні папери, авуари та інші фінансові ресурси підприємств.

Нам здається безперспективним протиставлення одне одному «ресурсного» та «соціально-економічного» підходів до визначення сутності понять «потенціал», «економічний потенціал» та «виробничий потенціал». При чому, як на рівні національної економіки, так і у застосуванні їх до її окремих секторів та галузей. Відповідь на безліч гострих питань, що їх ставить перед нами сьогодні, криється у поєднанні цих підходів і системному пошуку шляхів підвищення рівня економічного потенціалу як національної економіки, так і її окремих галузей, включаючи й агропромисловий комплекс.

Розглядаючи аграрне виробництво, можемо сказати, що як і для будь-якої економічної діяльності, сам економічний потенціал, та його носії не є чимось сталим, незмінним. Суспільний, економічний, науково-технічний розвиток змінюють носії економічного потенціалу, здійснюють на нього взаємопов'язаний вплив. При цьому, слід мати на увазі, що зовсім не обов'язково позитивні зрушення у науково-технічній базі виробництва призводять до аналогічних змін, скажімо, у соціальній сфері суспільного життя. Так, впровадження ресурсозберігаючих технологій може призвести до виникнення умов наростання безробіття, що само по собі не є позитивним.

Наведене вище дозволяє зробити певні висновки щодо факторів впливу на рівень економічного потенціалу. Нами вони розподілені на зовнішні та внутрішні і визначені наступним чином:

- *внутрішні* – національна фіскальна система, законодавче регулювання господарських відносин, стан розвитку відносин власності на засоби виробництва, інвестиційна привабливість національної економіки, ресурсне забезпечення національної економіки, ступінь енергозабезпеченості національного виробництва, стан національного ринку праці, рівень кваліфікації робочої сили, рівень освіти та охорони здоров'я, розвиненість фінансової системи;

- *зовнішні* – порядок та процедури світової торгівлі, стан світової фінансової системи, кон'юнктура світових ринків ресурсів, рівень цін світових ринків на продукцію національної економіки, обсяги іноземних інвестицій у національну економіку.

Безумовно, перелік цих факторів може бути розширено, але ми визначали лише ті, що на нашу думку, здійснюють найбільший вплив на

рівень економічного потенціалу. Крім того, вочевидь, що певні фактори здійснюють прямий вплив на економічний потенціал, а певні – опосередкований. Так, внутрішніми факторами прямого впливу будуть ресурсне забезпечення національної економіки, ступінь енергозабезпеченості національного виробництва, опосередкованого - рівень освіти та охорони здоров'я. Стосовно зовнішніх факторів, то прямими будуть обсяги іноземних інвестицій у національну економіку, зокрема, а опосередкованими – порядок та процедури світової торгівлі.

Якщо поняття «економічний потенціал» розглядати в контексті тих, чи інших галузей національної економіки, то з точки агропромислового комплексу ми вважаємо доцільним трактувати його як *сукупність виробничих відносин, що впливає на здатність економічних ресурсів цього сектору національної економіки забезпечувати розширене відтворення сільськогосподарської продукції, її переробку та доведення до споживача.*

Відповідно, носіями економічного потенціалу АПК будуть:

- *матеріальні* – земля сільськогосподарського призначення, засоби виробництва природного походження (робочий скот, рослини, посадковий матеріал тощо), об'єкти виробничої та невиробничої інфраструктури агропромислового комплексу;

- *нематеріальні* – робоча сила сільськогосподарського виробництва, агротехнології, організаційна побудова агропромислового комплексу, організаційна культура сільськогосподарського виробництва, підприємницька ініціатива власників підприємств АПК;

- *фінансові ресурси економічного потенціалу АПК* - власні обігові кошти сільськогосподарських підприємств, кредитні ресурси, цінні папери підприємств АПК тощо[6,8,9].

В якості факторів впливу на економічний потенціал АПК визначимо:

- *внутрішні* – законодавче регулювання відносин власності на землі сільськогосподарського призначення, система оподаткування агропромислового виробництва, політика державних закупівель продукції сільгоспвиробників, рівень державної підтримки галузей АПК, інвестиції в агропромисловий комплекс країни, рівень кваліфікації робітників сільського господарства, побудова системи їх підготовки та перепідготовки, стан ринку праці галузей АПК, рівень медичного забезпечення мешканців села;

- *зовнішні* – рівень та розмір національних квот на поставку продукції АПК за межі країни, кон'юнктура світових ринків сільськогосподарської продукції та засобів сільськогосподарського виробництва, світові ціни на основну продукцію АПК.

Наукове осмислення напрямків розвитку національної економіки та шляхів підвищення її ефективності конче потребують і достатньо чіткого визначення поняття «виробничий потенціал». Нам видається, що виробничий потенціал можна розглядати як складову економічного потенціалу. Саме тут, на нашу думку, і відбувається та сама підміна поняття «потенціал» та «економічний потенціал» їх окремими видами, саме тут аналіз переходить із загальнотеоретичної сфери в сферу прикладних розрахунків.

В загальнотеоретичному сенсі, «виробничий потенціал» залишається частиною тих виробничих відносин, які впливають на здатність тієї, чи іншої галузі, національної економіки, здійснювати відтворення в розширеному масштабі на певному рівні. З точки зору ресурсного підходу це буде виключно здатність наявних ресурсів забезпечувати неперервність виробництва та зростання його обсягів. Таким чином, існує ризик зосередитися лише на розробці методик обчислювання можливостей економічних ресурсів до участі у суспільному відтворенні, пошуку шляхів покращання організаційної побудови виробництва, та таке інше, що не враховує необхідності розвитку виробничих відносин. Певною мірою, такий підхід не є системним та всеохоплюючим. Так, зміна відносин власності на засоби виробництва (а це – суто виробничі відносини) призводить і до змін в організації виробництва. Власне кажучи, сама організація виробництва завжди відбувається в системі певних виробничих відносин. Скажімо, зняття мораторію на землі сільськогосподарського призначення, формування ринку землі, безпосередньо впливають на рівень економічного та виробничого потенціалів агропромислового комплексу. При цьому, зміна форми власності на землю – основний засіб виробництва в сільському господарстві, є, перш за все, зміною системи тих виробничих відносин, що складаються в цій галузі економіки.

Висновки. Отже, з точки зору «ресурсного» підходу, виробничим потенціалом АПК буде здатність економічних ресурсів його галузей забезпечувати розширене відтворення та переробку продукції сільського господарства на певному рівні. З точки зору «соціально-економічного» підходу це буде характер виробничих відносин, що склалася, та їх вплив на рівень цієї здатності. Слід мати на увазі, що характер виробничих відносин, що склалася в суспільстві, визначає й характер виробничих відносин окремих секторів національної економіки. Так, співіснування промисловості, в основі функціонування якої лежить приватна, або колективна власність на засоби виробництва, із сільським господарством, побудованим на так званій загальнонародній формі володіння землею та

основними технічними засобами виробництва, рано чи пізно призводить до виникнення економічних та соціальних протиріч і, як наслідок, економічної та соціальної кризи.

Бібліографічний список: 1. Энциклопедический Словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. – в 86 полутомах с иллюстрациями и дополн. материалами. – С.-Петербург, 1890-1907. 2. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. – Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с. 3. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 3 / [редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред) та ін.] – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с. 4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с. 5. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / [за ред. Р. Дяківа]. – К.: Міжнародна економічна фундація, ТзОВ «Книгодрук», 2015. – 704 с. 6. Богацька Н. Ресурсний потенціал підприємства: сутність та стратегія використання / Н. Богацька, О. Ковальчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rusnauka.com/4_SND_2016/Economics/10_98032.doc.htm. 7. Сіваєв Б. Економічна сутність ресурсного потенціалу підприємства / Б. Сіваєв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/sivaev-bo-ekonomichna-sutnist-resursnogo-potentsialu-pidpriemstva>. 8. Волошин Л. Використання інноваційних ресурсів в Україні: проблеми та шляхи їх усунення / Л. Волошин // Наукові записки. Серія «Економіка». – 2016. – Вип. 15. – С. 145–151. 9. Development potential of rural Areas – The case of Slovenia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intechopen.com/download/pdf/34425>.

Пасемко Г.П., Довгаль С.В., Бага Л.Г., Момот А.С., **Экономический и производственного потенциала АПК.** В статье проведен системный анализ категорий «потенциал», «экономический потенциал». Дана характеристика этих экономических понятий с точки зрения различных ученых и научных школ. Раскрыта специфика условий использования потенциала в сельском хозяйстве в условиях рыночной хозяйственной системы. Проведена классификация факторов развития и условий использования потенциала. Сформирован обобщения трактовка этих понятий в сфере современного АПК.

Ключевые слова: потенциал, экономический потенциал, производственный потенциал, внутренние факторы влияния, внешние факторы влияния, материальные носители экономического потенциала, нематериальные носители экономического потенциала.

Pasemko G.P, Dovgal S.V, Baga L.G., Momot A.S., Economic and Production Capacity of AIC. In the article systematic analysis of the categories "potential", "economic potential". Scientific comprehension of the directions of development of the national economy and ways to increase its efficiency necessarily require a sufficiently clear definition of the concept of "production potential". Production potential can be considered as a component of economic potential.

In the general theoretical sense, "productive potential" remains a part of those industrial relations that affect the ability of one or another branch of the national economy to reproduce in an enlarged scale at a certain level. From the point of view of the resource approach, it will be exclusively the ability of the available resources to ensure the continuity of production and growth of its volumes. Thus, there is a risk of concentrating only on developing methods for calculating the possibilities of economic resources for participation in social reproduction, seeking ways to improve the organizational structure of production, and so on, which does not take into account the need for the development of industrial relations. To a certain extent, such an approach is not systematic and comprehensive. As a matter of fact, the very organization of production always takes place in the system of certain industrial relations. For example, the lifting of the moratorium on agricultural land, the formation of the land market, directly affect the level of economic and productive potential of the agro-industrial complex. At the same time, changing the ownership of land - the main means of production in agriculture, is, above all, a change in the system of those industrial relations, which are formed in this area of the economy.

Key words: potential, economic potential, production potential, internal factors of influence, external factors of influence, material carriers of economic potential, intangible carriers of economic potential.

Стаття надійшла до редакції: 03.07.2018 р.